

quæ in bibliothecis Francorum adhuc supersunt. Quinque vel sex hujusmodi antiquissimos codices Hebræi canonis, Latinitate donatos ab Hieronymo, suppeditarunt nobis ad presentem editionem Gallicanæ bibliothecæ: cum nec unicum exemplar inveniri poterit in aliis regionibus, ubi tamen innumeri supersesse dicuntur codices Latine Vulgatæ; quæ quidem, etsi Hieronymum habebat auctorem, multa tamen retinet admista de aliis editionibus, et hæc omnia tanquam superflua eradenda in codicibus Hieronymianæ translationis procuravit Stephanus abbas Cisterciensis.

Cæterum non est hujus loci linguam et sermones critici ejusdem scriptoris retundere, qui utilibus veterum ac hodiernorum monachorum laboribus invidens, comparitionem criminis adornavit adversus abbatem Stephanum, quod Judæorum magistros advisisset, ut ex codicibus Hebræis iudicium faceret, quænam retinenda essent in Latinis sacrorum librorum exemplaribus, quænam vero castiganda vel amputanda, quasi in eo emendationis genere præmonitus non esset ab ipso Hieronymo, qui sæpius inculcat Judæos esse interrogandos, et diversarum urbium magistros consulendos, si quid in sua nova de Hebræo translatione movere contingat. Ita laudabilem sanctorum virorum operam ac diligentiam temeritatis accusare non est veritus ille auctor, qui religionem Stephani pie potius venerari debuisset, quam in eum tam libere suam exercere facundiam. Quid enim peccavit Stephanus Cisterciensis in emaculandis sacris voluminibus errore librorum interpolis, si Cassiodori regulas secutus sit? Cassiodorus enim vir eruditissimus, cum doceret libro de institutione divinarum litterarum, cap. 15, sub qua cautela relegendi debeat celestis auctoritas, ita conceptis verbis præcipit: *Quibus possibile fuerit, Hebræam Scripturam, vel ejus doctores requirere non detrectent. Decet enim, ut unde ad nos venit salutaris translatio, inde iterum redeat decora correctio.* Hinc liquet a nullo damnandam, sed laudandam potius ab omnibus abbatibus Cisterciensis diligentiam, qua ad statutas ab ipso Hieronymo regulas, varios

codicum suorum errores voluit emendari. Sed de his alio loco commodius.

VI. Ecclesiam catholicam publico decreto Hieronymianam Latinam translationem authenticam declarasse, hujusque usum sibi vindicare, consentiunt omnes vel mediocriter docti. Quanquam enim in vulgata sacrorum librorum editione Latina aliquot integri libri retenti sint ex antiqua illa versione, quæ usu obtinebat ante Hieronymum, maxima tamen pars veteris testamenti pura pura est interpretatio, quam e fontibus Hebræis nobis edidit eximus ille doctor. Huic igitur Hieronymianæ translationi, *adjunctis Italæ partibus quibusdam, et in unum veluti corpus compacta utraque, effloruit Vulgata illa, quæ nunc omnium versatur manibus, quamque perpetuus tot sæculorum et constans usus ad nos transmisit.* Ita ante nos scribebat auctor eruditissimi libri de claris interpretibus. Hoc ipsum docuit Sixtus V, pontifex maximus, præfatione præfixa bibliis suis, ubi Vulgatæ editionis auctoritatem prædicans, de libris in ea contentis hunc in modum disseruit: *Qui namque in ea libri continentur (ut a majoribus nostris quasi per manus nobis traditum est) retenti sunt partim ex communi et antiquissima quadam editione Latina, quam Sanctus Hieronymus Vulgatam editionem, Beatus Augustinus Italam, Sanctus Gregorius veterem translationem appellant, quam sanctus itidem Augustinus cæteris quæ tunc plurimæ in usu erant, etiam præferendam censuit, quod esset verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ: partim ex Sancti Hieronymi translatione vel emendatione adsciti fuere, quibus idcirco quantus honor deferendus sit, is facile intelligit, qui eorum interpretis dignitatem agnoscit, etc.* Ut vero mentem summi pontificis habeat perspectam, advertite diligenter canonem Hebræicæ veritatis, uno psalterio excepto, totum reperiri in Vulgata Latina cum duobus insuper Tobie et Judith voluminibus, de Chaldaico in Latinum conversis ab eodem Ecclesie catholice interprete maximo. Præterea habes in libro psalmodum posteriorem emendationem Hieronymi, quam ipse edidit cum signis asteriscorum et obelorum, eam nempe, quam et

nos restituimus in secunda parte hujus divine bibliothecæ. Reliqui omnes libri instrumenti veteris retenti sunt ex illa antiqua Vulgata, quæ *communis vel Italica* dicta perhibetur. Hi sunt liber *Baruch, Sapientia, Ecclesiasticus*, ac libri *Macchabæorum primus et secundus*. Nonnullas etiam deprehendimus sententias ac versus integros e veteri illa editione in libros præcipue Regum, inque Proverbia Salomonis derivatos: quos quidem licet non admiserimus in nostra canonis editione, eos tamen locis suis hoc obeli; signo marginali designavimus, ut ad illa signa lector intentus intelligat plus aliquid ibidem haberi in Vulgata, quam habeatur in pura et non confusa Hieronymi translatione Hebraica. Decretum itaque Concilii Tridentini de editione et usu sacrorum librorum, in sessione quarta promulgatum, ad Hieronymianam maxime spectat translationem; quia maxima pars veteris ac novi testamenti, prout Latine edita est in Vulgata hodierna, auctorem habet S. Hieronymum. Nihil enim officit auctoritati ejusdem interpretationis, quod cum illa

partes aliquot Italæ versionis pro authenticis habeantur in Ecclesia catholica, quæ in suos usus adhibet veterem Latinum interpretem, ubi silet Hieronymus, in Scripturis sacris interpretandis doctor ejus maximus. Nunc ergo decretum subjiciamus, quo auctoritatem Hieronymianæ versionis sanctam dicimus in Concilio Tridentino sess. 4: *Insuper eadem sacrosancta Synodus, considerans non parum utilitatis accedere posse Ecclesie Dei, si ex omnibus Latinis editionibus, quæ circumferuntur sacrorum librorum, quænam pro authentica habenda sit, innotescat, statuit et declarat, ut hæc ipsa vetus et vulgata editio, quæ longo tot sæculorum usu in ipsa Ecclesia probata est in publicis lectionibus, disputationibus, prædicationibus et expositionibus, pro authentica habeatur: et ut nemo illam rejicere quovis prætextu audeat vel præsumat.* Hæc sanctione Ecclesie catholice consignata auctoritas translationis Hieronymianæ, piorum omnium ita animos inaccessi, ut eidem commendandæ longiorem probationem frustra postularem.

PROLEGOMENON III.

De canone Hebræicæ veritatis et scholiis ejusdem marginalibus.

I. Quid canon Hebræicæ veritatis. II. Hujus canonis sapientiam meminuit ipse Hieronymus. III. Hebræicam veritatem Græci ac Latini patres agnoscunt. IV. De singulis partibus, sive ordinibus ejusdem canonis. V. Danielis et Estheris additamenta recepta cum signis obelorum in translationem Hieronymi. VI. Quisnam fuerit auctor marginalium scholiorum canonis, et quænam sit hujusmodi adnotationum utilitas ac præstantia.

Canonis Hebræicæ veritatis nomine intelligenda veniunt instrumenti veteris volumina viginti duo, quæ canonica habentur tam apud Judæos quam apud Christianos, quæque in Latinum eloquium ab Hieronymo fuere conversa juxta fidem Hebræorum fontium; ac demum in unum veluti corpus compacta, servato librorum ordine triplici, prout in

codicibus Hebræorum res positæ inveniebantur tempore Sancti Hieronymi. Canon igitur est catalogus Scripturarum divinarum quæ canonicæ appellantur, eo quod in canonem sunt receptæ, supremumque obtinuerint culmen auctoritatis, non modo ad mores sancte informandos, sed ad comprobanda etiam quælibet ecclesiastica dogmata. Hanc vero

canonis sacri notionem mutuati sumus e libro secundo apologiæ Hieronymi adversus Rufinum, deque præfatione ejusdem sancti doctoris in libros Salomonis. Nam galeati prologi, ubi Hebræorum explicavit canonem, his verbis recordatur in fine posterioris apologiæ: *In libri quoque Samuelis et Malachin, quos nos regnorum quatuor nominamus, post catalogum divinæ Scripturæ, hæc intuli, etc.* Hinc videas canonem sacrorum bibliorum veteris testamenti Hieronymum hoc loco appellasse *catalogum divinæ Scripturæ*. Id autem discriminis posuit inter Scripturas canonicas et non canonicas, quod istæ legerentur tantum in Ecclesia ad adificationem plebis; canonicæ vero ad fidei dogmata insuper confirmanda: *Sicut ergo Judith, inquit præfatione jam laudata in libros Salomonis, et Tobias, et Macchabæorum libros legit quidem Ecclesia, sed eos inter canonicas Scripturas non recipit: sic et hæc duo volumina (Ecclesiast et Sapient.) legat ad adificationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam.* Hieronymo in hac Scripturarum parte consentit Rufinus, cum et ipse in suo symbolo diserte docet, non alia volumina pro canonicis fuisse habita suo tempore præter illa quæ recensentur in prologo Hieronymi galeato. Ad catalogum namque librorum veteris et novi testamenti ista subjungit: *Hæc sunt quæ patres intra canonem concluderunt, et ex quibus fidei nostræ assertiones constare voverunt. Sciendum tamen est, quod et alii libri sunt, qui non sunt canonici, sed ecclesiastici a majoribus appellati sunt, id est, Sapientia, quæ dicitur filii Sirach, qui liber apud Latinos hoc ipso generali vocabulo Ecclesiasticus appellatur, quo vocabulo non auctor libelli, sed Scripturæ qualitas cognominata est. Eiusdem vero ordinis libellus est Tobias, et Judith, et Macchabæorum libri.* Post ætatem Hieronymi ac Rufini non statim in canonem sacrorum bibliorum susceptos fuisse libros illos, qui ecclesiastici dicti sunt, fidem nobis facit exemplar manuscriptum, quod, licet vetustissimum appareat, quadragesimis tamen annis ad minus post obitum Rufini fuisse inscriptum, nemo inficiatur. Hic itaque codex bibliorum manuscriptus,

notatus num. 45 in nostra San-Germanensi bibliotheca, hæc atexit libro Estheris: *Finit Esther. Deo gratias, Amen. Hucusque completum est vetus testamentum, id est, omnes canonicæ Scripturæ, quas transtulit Hieronymus presbyter de Hebræica veritate in Latinum sermonem. Cæteræ vero Scripturæ, quæ non sunt canonicæ, sed dicuntur ecclesiasticæ, istæ sunt, id est, liber Judith, Tobias, libri Macchabæorum duo, Sapientia, quæ dicitur Salomonis, et liber Jesu filii Sirach, et liber Pastoris.* Nonnulla prætermitto, quæ videri possunt ad finem, columna 1152 hujus editionis. Quam igitur habuerint in Ecclesia auctoritatis dignitatem Scripturæ canonicæ, plane liquet ex supra memoratis, et illæ sunt, quibus constat canon Hebræicæ veritatis, in quo nunquam fuerunt libri, vel apocryphi, vel ecclesiastici appellati apud antiquos patres. Hodie nullo auctoritatis discrimine in canonem ecclesiasticum recepti parem cum cæteris merentur venerationem apud omnes vere pios, qui Concilii Tridentini decreto (sess. 4) de canonicis Scripturis adherere gloriantur.

Canonis porro Hebræicæ veritatis meminit Cassiodorus, de institutione divinarum litterarum, capite duodecimo, ubi ipsum vocat divisionem Scripturæ divinæ secundum Hieronymum: *Auctoritas divinæ, inquit, secundum Sanctum Hieronymum in testamentis duo ita dividitur, id est, in vetus et novum: in legem, id est, Genesim, Exodum, Leviticum, Numerorum, Deuteronomium; in prophetas, qui sunt Jesu Nave, Judicum, Ruth, Samuel, Malachin, Isaïas, Jeremias, Ezechiel, libro duodecim prophetarum. In hagiographos, qui sunt Job, David, Salomonis proverbia, Ecclesiastes, Canticum canticorum, Daniel, Verba dierum, id est, Paralipomenon, Esdras, Esther.* Hæc ex prologo Hieronymi galeato afferbat Cassiodorus; sed vitiosa est prorsus illa divisio, tam in editis, quam in manuscriptis libris: 1° quidem omisa ubique voce *malachin* post verbum *Samuel*. 2° Manuscripti codices non pauci prætermiserunt *Daniel*, alii cum editis annumerant majoribus prophetis post Ezechielem, servato ordine vulgato bibliorum sacrorum. 3° Pro nomine isto *Ecclesiastes*, posuerunt

Ecclesiasticum, qui non est Salomonis, sed liber Jesu filii Sirach; qui in canonem nunquam admissus est ab Hieronymo. 4° Denique, aliquot manuscripta exemplaria adjiciunt librum Judith post volumen Estheris; cum tamen Juditha liber e numero canonicarum Scripturarum segregatus sit in multis locis apud Hieronymum. Neque tamen negligentia vel inscientia accusandus est Galetius noster, qui in ultima Cassiodori operum editione hos non emendavit codicum, seu editorum, seu manuscriptorum errores. Is quippe, sicut et alii, qui edendis ss. patrum lucubrationibus navant operam, id quod in melioribus notæ libris, manu optima et vetustissima exaratis habebatur, bona fide retulit, nec sui credidit esse officii et muneris ea corrigere, quæ in tam venerandæ antiquitatis codicibus constanter legebantur. At nulli omnino ingratum aut injucundum fore arbitramur, si pro suscepto a nobis canonis Hebræici explicandi munere observemus hos omnes lapsus et errores posse ab iis facile corrigi, qui sacra divinarum litterarum eruditione imbuti, eos tentaverint hac sacrati fontis unda eluere atque abstergere.

Eundem Hebræorum canonem representat Isidorus Hispalensis, originum lib. vi, cap. 4, quem integrum hoc loco transcriberemus, nisi infra editus esset cum principio Scripturarum galeato, seu præfatione in libros Regum. Notandum tamen nonnulla verba Hebræica silter legi apud Isidorum, quam legantur apud Hieronymum: quia editores Isidori morem hodiernum grammaticorum Hebræorum sepius imitantur, imperitia quoque vel ipsorum, vel librariorum, voces quædam mendosiores occurrunt, ut est illud: *Quidam autem Ruth et Rimoth, quod Latine dicitur lamentatio Jeremie, hagiographis adjiciunt.* Quisquis vocem *Rimoth* barbaram posuit pro *Kimoth*, sive *Cimoth*, quæ lamentationes significat, eum lingue Hebræicæ imperitissimum fuisse oportet. Sic fieri amat inter illos, qui scriptorum veterum opera restituere præsumunt absque sufficienti notitia multarum rerum, quas pertractant.

II. Canonem Hebræicæ veritatis conceptis verbis appellat ipse Hieronymus libros veteris

testamenti Latine a se redditos: quod si secus fuisset, hoc nomine nequaquam a nobis fuisset insignita prima pars hujusdivinæ bibliothecæ. Verum hæc nomenclaturam edocti a sancto doctore, inepte ageremus alienum ac ementitum titulum apponentes Hebræicæ translationi veteris instrumenti. Celebrior et explicatior locus hujuscæ nominationis legitur epistola 28 ad Lucinium; de quo ne minima particula nobis excidat, integrum affero ad laudem præcipue Hebræicorum voluminum, in quorum auctoritatem debacchatus est hujus temporis quidam fabularum Ægyptiacarum propugnator. Sed nunc audiat Hieronymum juxta datam sibi sapientiam ita Lucinio respondentem: *Canonem Hebræicæ veritatis, excepto octateucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis et notariis dedi scribendum. Septuaginta interpretationem et te habere non dubito, et ante annos plurimos diligentissime emendatum, studiosis tradidi. Novum testamentum Græcæ reddidi auctoritati. Ut enim veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est: ita novorum Græci sermonis normam desiderat.* Non poterat beatus Hieronymus clarius aut brevius declarare quiddam in divina bibliotheca nobis præstitit. Priorem enim partem apertissime demonstrat, cum ait: *Canonem Hebræicæ veritatis, excepto octateucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis et notariis dedi scribendum;* alteram autem in his verbis: *Septuaginta interpretationem et te habere non dubito, et ante annos plurimos diligentissime emendatum studiosis tradidi.* Tertiam denique partem divinæ bibliothecæ indicat dicens: *Novum testamentum Græcæ reddidi auctoritati.* Quid plura? ut innotescat quibus fundamentis suas bibliorum sacrorum interpretationes suffultas esse voluerit, apte concludere subjungit: *Ut enim veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est: ita novorum Græci sermonis normam desiderat.* Quæ definitio emendationis Scripturarum tantam in Ecclesia obtinuit auctoritatem, ut ex præsripto Hieronymi jus canonicum in decreto Gratiani eandem castigationis normam sequendam esse decernat. Canonem igitur Hebræicæ veritatis scri-

bendum dedit Hieronymus pueris sex et notariis Lucini, in quo laudans præcipue fervorem ac studium Hieronymum, ita ad Theodoram scribit epist. 29: *Nec patris sue largitate contentus, misit Jerosolymarum et Alexan. iranz Ecclesie tantum auri, quantum multorum possit inopia subveniri. Quod cum multi mirentur, et prædrent, ego in illo magis laudabo fervorem et studium Scripturarum. Quo ille desiderio opuscula nostra flagitavit, et missis sex notariis, qua in hac provincia Latini sermonis scriptorumque penuria est, describi sibi fecit quæcunque ab adolescentia usque in præsens tempus dictavimus?* Circa annum Christi 394 illa scribebat Hieronymus, cum octateuchum adhuc haberet in manibus interpretatione donandum tempore opportuno. Quisnam vero fuerit ille octateuchus, satis liquet ex præfatione in librum Josue, ubi dicit, finito tandem Mosis Pentateucho, ad libros Josue, Judicum, Ruth et Esther mittendam manum. Quod duobus vel tribus modis intelligi potest. Primum librum Judicum et Ruth in eundem compingendo, octateuchum faciemus ex quinque Mosis voluminibus, uno Josue, altero Judicum, et ultimo Estheris. Hic erit octateuchus, quem Hieronymus absolbat post annum Christi 404, ut videre est in prolegomeno nostro superiori, ubi disputatum est de tempore translationum Hieronymianarum. Secundo Octateuchum istum ita supputari nihil vetat, *Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Josue, Judices, Ruth et Esther.* Nam quo tempore scribebat Hieronymus ad Lucinium, tunc Genesis librum in Latinum sermonem ab eo fuisse translatum, vix dubitari potest: neque vero uno tempore omnia Mosis volumina latinitate donavit, uti suo loco diximus, sed statim Genesios librum interpretari cepit anno circiter 394, quem *Desiderio* suo nuncupavit: reliqua Pentateuchi Mosaii volumina majoribus reservans otis scribendi. Denique de supputatione, sublato Genesis volumine, et Ruth cum Judicibus copulato, erit nihilominus integer adhuc octateuchus in manibus Hieronymi suo tempore convertendus in Latinum eloquium: nempe IV Mosis libri, I Josue, I Judicum et

Ruth, I Estheris, et I Paralipomenon. Quia certum exstat libros Paralipomenon ex Hebræo non fuisse translato ante annum 396, quando vita jam excesserat Lucinius. Hinc intelligat lector non uno modo errasse Marianum in notis ad epistolam 28 S. Hieronymi: nam error in eo est, quod pro octateucho legerit *heptateuchum*, et Erasmus puræ lectioni adherentem putavit reprehensione dignum. Monemus igitur studiosum lectorem meliores ac doctiores esse notas Grævii, quibus illustravit epistolas Hieronymi, quam sint illæ quas Marianus Victorius edidit cum operibus ejusdem sancti doctoris.

De canone meminit iterum aliis locis Hieronymus: nam præfatione in libros Regum, postquam illum per partes singulas explanavit, hæc ab eo scripta leguntur: *Igitur Sapientia, quæ vulgo Salomonis inscribitur, et Jesu filii Sirach liber, et Judith, et Tobias, et Pastor, non sunt in canone.* Libro quoque primo adversus Jovinianum de *scripturis*, volumine prorsus apocrypho, locutus, redit ad canonicas Scripturas, dicens: *sed nunc nobis de canone omne certamen est.* Eiusdem recordatur præmio commentariorum in Jonam prophetam: *Liber quoque Tobia, inquit, licet non habeatur in canone, tamen quia usurpatur ab ecclesiasticis viris, tale quid memorat, etc.* Quem etiam tacito nomine canonis, in partes suas distribuit præfatione in Danielelem ex Hebræo translato. *Illud admoveo, non haberi Danielelem apud Hebræos inter prophetas, sed inter eos qui hagiographa scripserant. In tres squidem partes omnis ab eis Scriptura dividitur, in legem, in prophetas, et in hagiographa, id est, in quinque, et octo, et in undecim libros; de quo non est hujus temporis disserere.* Ut autem canonis mentionem ingerit non addendo nomen *Hebraica veritas*: ita sexcentis locis citat *Hebraicam veritatem*, prætermissa omni canonis appellatione. Idem talem intelligit in Hebræorum canone, quod in *Hebraica veritate*; quia Hebraica veritas apud Hieronymum semper accipitur pro canonicis Hebræorum Scripturis, id est, pro iis solis quæ leguntur in fonte Hebraico. Jam vero stultus sit, qui singula loca enumerare

velit, in quibus Hebraicam veritatem replicat Hieronymus: vix enim aliquam epistolam, aut quemlibet commentarium revolveris, ubi statim non occurrant similes locutiones: *Juxta Hebraicam veritatem: aliter Hebraica veritas habet: hoc a veritate Hebraica discordat.* Et ita de cæteris, quæ vel comminisci, otiosi esset scriptoris.

III. Multifariam Hebræorum voluminum auctoritatem agnovere Græci Latinique patres; et quanto fuere cæteris doctiores, tanto plus eos perspicias Hebraicæ studuisse veritati. Dum testatur Hieronymus, libro primo apologiæ adversus Rufinum, Origenem se legisse ob eruditionis meritum, non ad sectandam ejus fidem, præclarum istud contulit testimonium, quo Græcorum studia erga Hebraicam Scripturam manifesta explorataque nobis fecit: *Ipse Origenes, inquit, et Clemens, et Eusebius, atque alii complures, quando de Scripturis aliqui disputant, et volunt approbare quod dicunt, sic solent scribere: Referebat mihi Hebræus: et: Audivi ab Hebræo: et: Hebræorum ista sententia est. Certo etiam Origenes patriarchen Huillum, qui temporibus ejus fuit, nominat, et tricesimum in Isaiam, in cujus fine edisserit: Ve tibi, civitas Ariel, quam expugnavit David (Isa. xxix, 4), illius expositione concludit: ut cum aliter prius sensisse se dicat, doctus ab illo, id quod verius est, confitetur. Octogesimum quoque nomen psalman, qui inscribitur oratio Moysi, hominis Dei (Psal. lxxxix, 4,) et reliquos undecim, qui non habent titulos, secundum Huilli expositionem, ejusdem Moysi putat: nec dignatur, Hebræam Scripturam interpretans per singula loca, quid Hebræis videatur, inserere.* In fine libri secundi ejusdem apologiæ, de Origene iterum, et Didymo, et Eusebio, asserit ipsos Judæorum translationes explanasse in omnibus suis libris: quodque præcipuum est in commendationem Hebraicæ veritatis, hoc ita subjungit: *Apostolici viri Scripturas utuntur Hebraicis: ipsos Apostolos et evangelistas hoc fecisse perspicuum est Dominus atque Salvator, ubicunque veteris Scripturæ meminit, de Hebræis voluminibus ponit exempla, etc.*

Quid igitur mirum, si post Dominum Salvatorem, post Apostolos et evangelistas, ac deum post viros apostolicos, Græcorum patrum celebratioribus Hebraicis uterentur Scripturis, earum auctoritatem agnoscerent, atque de Judæorum codicibus divinos sensus scrutarentur? Idem studium Hebraicæ Scripturæ in Adamantio probat Eusebius Cæsariensis, *eccl. hist. lib. vi, cap. 16*, ubi ait statim ab initio: *Tantum porro curam ac diligentiam in divinis Scripturis perscrutandis adhibebat Origenes, ut Hebraicam etiam linguam didicerit, et authenticos Scripturarum libros, Hebraicis scriptis litteris, qui apud Judæos habentur, sibi comparaverit, τὰς τε παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἔκδομας προσηγορίας αὐτοῖς, Ἑβραίων στοιχείων γραφάς, κατὰ ἴδιον ποιήσασθα. Authenticos, interprete Valesio, vocat Eusebius Judæorum codices, respectu omnium translationum, etiam comparatione facta cum versione LXXII translatorum. Quia quidem appellatione sæpissime eosdem libros exornat Hieronymus, ut epistola 132, ad Vitalem: *Et siquidem in historiis aliter habent Septuaginta, aliter Hebraica veritas, confugere poteramus ad solita præsidia, et arcem linguæ tenere vernaculæ: nunc vero cum et ipsum authenticum et cæteri interpretes pari auctoritate consentiant, non in Scriptura, sed in sensu est difficultas.* Similiter epist. 133 de psalmo sexagesimo septimo nonnullos versiculos in medium adducens, hanc castigationem illis adhibuit juxta fidem librorum authenticorum. *Cum iste versiculum, inquit, magis habere debeat juxta Hebraicam veritatem: Cantate Deo, psallite Domino (Psal. lxvii, 3), et illud quod sequitur in principio versus alterius: Psallite Deo, non sit in libris authenticis, sed obelo prænotatum.* Libro denique decimo commentariorum in Isaiam prophetam non aliter vocat Hebræorum exemplaria, quam libros authenticos: sic enim scribit de Apostolo: *Paraphrasin hujus testimonii, quasi Hebræus ex Hebræis (Philipp. iii, 5), assumit Apostolus Paulus de authenticis libris in epistola quam scribit ad Corinthios (II Cor. xi, 22).* Illas ergo Hebræorum primigenias, προσηγορίας,*

Scripturas, sive libros authenticos sibi comparavit Origenes, quos tanti faciebat, ut decimo stromatum suorum libro nihil recipiendum putarit præter ea quæ in libris Hebraicis legerentur. Unde de historia Susannæ aiebat apud Hieronymum in fine commentariorum in Daniele: *Quia Hebræi reprobant historiam Susannæ, dicentes eam in Danielis volumine non haberi, debemus diligenter inquirere nomina τριῶν καὶ πέντος (Dan. xii, 54, 58), quæ Latini dicunt et lentiscum interpretantur, si sint apud Hebræos, et quam habeant etymologiam, ut a τριῶν scissio, et a πέντος sectio, sive serratio, dicatur lingua eorum. Quod si non fuerit inventum, necessitate cogemur et nos eorum acquiescere sententiæ, qui Græci tantum sermonis hanc volent esse περιτομή, quæ Græcam habeat etymologiam, et Hebraicam non habeat. Quod si quis ostenderit duarum istarum arborum scissionis et sectionis in Hebræo stare etymologiam, tunc poterimus etiam hanc Scripturam recipere. Ibidem nonnulla edisserens de verbis regis Babylonis, deque idolo Beli apud Babylonio, pulchre sententiam suam tuetur exceptione hæc subtili: Hoc quod Scriptura nunc dicit: Exclamavit voce magna (Dan. xii, 24); quia de idololatra et ignorante Deum dicitur, videtur observationem nostram subvertere, qua dudum asseruimus, vocem magnam in sanctis tantum reperiri. Quod solvet facile qui hanc historiam in libro Danielis apud Hebræos dixerit non haberi. Si quis autem potuerit eam approbare esse de canone, tunc querendum est quid ei respondere debeamus. Ex his manifestum nobis est, Origenem ita Hebraicæ veritati adhæsisse, ut nihil extra canonem Hebræorum recipere, nihil non Hebraicum defendere voluerit. Nec vetat quod scriptum ab eo legitur in epistola ad Africanum; quia prudenti consilio usitato in Ecclesia codices, Vulgatamque lectionem Scripturæ ad ædificationem plebis, noluit a Christianis repudiari tanquam adulterina additamenta, aut mimorum arte contexta. In homiliis igitur suis, quas ad vulgum loquitur, communem editionem ac lectionem usitato sequitur: in tomis vero, id est, in disputatione majori, Hebraica veritate stipatus, et suorum circumdatus*

agminibus, interdum linguæ peregrinæ quaerit auxilia. Quod ita testatum habemus ab Hieronymo præfatione quæstionum Hebraicarum in Genesim. Sciendum tamen in homiliis etiam Origenis bene audiri Hebraicam veritatem, ac sæpius præferri Septuaginta seniorum interpretationibus. Homilia secunda in Cantica canticorum cum recitasset Origenes hæc verba Proverbiorum xxvii, 40: *In domum fratris tui ne intres infelix*, in ultimam vocem, *infelix*, sic observatum voluit: *Pro eo quod Septuaginta, infelix, interpretati sunt, Aquila, Hebræam exprimens veritatem, ἀρπάζων posuit. Homilia quoque undecima in Jeremiam manifestus est assertor Hebræorum voluminum, in tantummet ea vocet exemplaria certiora atque veraciora, habita etiam ratione ad versionem LXX interpretum. Duplex quippe, inquit, Scriptura est. Nam in multis exemplaribus continetur: Non profuit, neque profuit mihi quisquam (Jerem. xv, 40); In his vero quæ exemplaria certiora sunt, et cum Hebræis consonant habetur: Non debui, neque debui mihi quisquam. Oportet igitur et quod in usu est, atque in Ecclesiis legitur, exponere, et hoc quod in Hebræis codicibus invenitur, intactum non præterire. Et post pauca: Quia autem et alia nobis expositio residua est, propter exemplaria certiora, in quibus continetur: Non debui, neque debui mihi quisquam, et hunc locum consideremus. Qui plura desiderarit, ut persuasum habeat Origenem in omnibus agnovisse auctoritatem Hebraicorum voluminum, legal libros ejusdem contra Celsum, et tomos commentariorum in Matthæum. Nunc unus pro aliis omnibus Græcis patribus veniat ad probationem nostræ assertionis Procopius Gazæus sophista, qui commentarios in octateuchum ex vetustissimis orthodoxorum patrum aliorumque scriptorum enarrationibus accuratissime concinnavit, et sententias eorum in unum corpus ac perpetuum interpretationis contextum delibavit. Hic itaque Græcus scriptor, ad primum Geneseos verbum, Hebraicam agnoscit veritatem, parumque abest quin LXX interpretibus succenseat ob occasionem erroris quam præbent illi in sua translatione Scripturaram. At si velimus, inquit, Hebræam*

observare veritatem, sciendum est principii nomen significare caput. Itaque licet hanc assignare sensum: *Moses caelum et terram, quæ prima sunt eorum visibilia, caput vocat, etc.* deinde singula discutens de verbo creavit, in primo Geneseos versu, hæc in primis notare studuit: *Verum si Hebraicam dictionem diligentius excutere velimus, reperiemus eam vocem non simpliciter significare fecit, sed condidit, in conspectum nostrum dedit, et demonstravit: quæ omnia quodammodo docent, quod eam, cum prius non fuerit, nec ex præjacenti materia constituerit, et videndam exhibuerit. Nam quod Septuaginta interpretes inquit fecit, certe occasione quibusdam magni erroris obtulere. Facere etenim de his prædicant, quæ ex quadam materia producuntur, ut ex ferro falx, et alia quæ nobis artifices efficiunt. Hinc quidam in hunc errorem procliviter sunt, ut vociferarent, Mosen ab Ægyptiis edoctum, credidisse ex præjacenti materia hoc universum conditum, eamque sententiam statim in sui operis initio nobis inculcare, cum utatur verbo, fecit (Gen. i, 7, 16, 25) Horum impudentium cum ignorarent Septuaginta interpretes, præsentem locum per verbum fecit, exposuere, eum satius fuisset aliter expositum esse, et per verbum, quod Hebræo per omnia responderet, sicut Mosea egisse constat, qui eo verbo quod ponit, quasi retinetur summa in illis qui materiam inducebant, ostendens evidenter eam non præjacuisse. Imo caelum, terram, abyssumque antecessisse materiam monstrat, dum ex his mundi ornatum processisse populum suæ fidei commissum erudit. Quanta sunt in hac Procopiana expositione, quæ veritatem Hebræorum voluminum commendat: quanta e contrario, quæ translationem Septuaginta interpretum explodunt? Ne quis tamen sibi soli doctus, nobis vero multum indoctos propugnator LXX translatorum, existimet, Procopium unico hoc loco tribuisse auctoritatem exemplaribus Hebraicis sacrorum bibliorum, legat ejusdem commentarios in caput undecimum Geneseos (vers. 10), ubi scriptum reperiet: *Sem fuit filius centum annorum, et genuit Arphaxad, biennio post diluvium. Hebraicæ veritas habet Selam**

genuitum esse ab Arphaxad. Quæ deinde in medio ponatur, obelisco signata videntur. Junioris igitur, qui vocatur, Cainani juglata est obelisco progenitura; quia nulla fuit in veritate Hebraica hujus patriarchæ commemoratio. Ea autem quæ obelis signata erant, nulla expositione dignabantur apud Græcos, quippe quod aliena a fonte Scripturarum, et adscititia haberentur in verbis prophetis. Tempus me deficiet, si cuncta replicem quæ in Procopii Gazæi collectione affatum occurrunt ad manifestandam auctoritatem, quam Hebræicæ veritati tribuere Græci scriptores. Verum nefas sit omisisse quæ de annis chronologicis priorum patriarcharum ante diluvium, scribit Procopius, quasi nomine aliorum omnium Græciæ tractatorum: *Nolandum est, inquit, Hebræum semper circa centenarium numerum versari in componenda genealogia, exempli gratia: Adam natus annos 230 genuit Seth, qui primogenitus censetur: sed Hebræus sic scribit: Adam natus annos 130 genuit Seth (Gen. v, 3)... Enos vero vixit nonaginta annis, et genuit Kenan (Ibid. 9)... Kenan vero vixit septuaginta annis, et genuit Mahalalel, etc. (Ibid. 12 seq.). Ita consequenter usque ad patriarcham Henoch, qui cum Deo ambulans sublatus est, ne malitia mutaret intellectum ejus. Minorem vero numerum codicum Hebræorum hoc modo prosecutus Procopius, agnoscit talem chronologiam summa diligentia fuisse adnotatam a Moyse: *Eccæ quanta diligentia adnotatum sit tempus quod præcessit generationem liberorum, et quod denique insecutum est. Hic quidem in cap. v Geneseos probat Scripturam Hebraicam; at in commentariis ad versum octavum capituli xxxii Deuteronomii, errorem Septuaginta manifeste redarguit his verbis: *Ab Adam usque ad Noe ab eo decimum, annis circiter bis mille quadraginta duobus, qui error LXX interpretum est, nullus in spatiosum iter reflexisse, historia fertur. Ne congeries multorum similium testimoniorum lectorem obrueret, plura prætermitto ex his quæ legi in commentariis Procopii. Si cui jam allata non sufficiant, consultat ipse commentarios in octateuchum, et verum me dicere comprobabit.***

Cæterum de ætate Procopii Gazæi sophistæ

non una est eruditorum sententia. At si vera est epistola ejusdem Procopii ad ipsum Hieronymum scripta, quam Isaac Vossius afferbat in responsione ad tertias Simonii abjectiones, pag. 147, aequalis fuisse Hieronymum ac Procopium necesse est. Probat vero Joannes Curterius, interpres Procopii in Isaiam prophetam, Theodosii primi seculum attingisse sophistam nostrum Gazaum: imo et prius etiam aliquanto copis, cum hic se multos alacriter martyria subeunte vidisse testetur, quæ in Juliano cessasse reperiuntur: a cujus imperio ad idolorum alteram usque dejectionem, Procopii seculum produci queat. Vide præfationem Curterii in epitomen variarum commentationum in Isaiam prophetam. Ut sit de tempore Procopii Gazæi, certum ab eo exstat Græcos scriptores ecclesiasticos omnes veritatis Hebraicæ tenacissimos fuisse cum Hieronymo: Septuaginta vero interpretes sæpius ab ipsis abjectos esse. Præclare quidem commendatur Hebraica veritas ex his quæ modo recensimus: præcipuum tamen ac singulare est ad ejus laudis accessionem, quod in rebus maximi momenti, ac fidem catholicam spectantibus, ad fontem Hebræum recurrere, et linguæ peregrinæ auxilia querere teneantur Græci atque Latini orthodoxi. Procopium jam vidimus repudiantem Septuaginta interpretes, qui occasionem erroris præbuerunt in primo versiculo Geneseos, propter verbum fecit: ut nulli dicerent Mosem credidisse ex præjacente materia universum celi ac terræ opificium conditum fuisse. Hujus opinionis imperitiam non aliunde refellit Procopius, quam ex Hebraico contextu, ubi diserte testatur Moses Deum creasse, ברא bara, id est, ex nihilo condidisse eorum et terram. Cum autem creationis mundi ex nihilo fidem excludant aliquo modo Septuaginta translatores, pejus adhuc creationem inducant in æternam Sapientiæ Dei generationem, et inde Ariane hæresi ansam sui dogmatis subministrant. Ideo sancti patres provocant ad Hebraicam veritatem, qua error Arianorum validissime confutatur. Epiphanius hæc. 68, pag. 320, Arianis, locum a LXX male editum, ὁ Κύριος ἐκτίσεν ἡμᾶς, urgentibus, ita respondit: *Hi, cum Hebraicas dictiones neque*

attigerint, neque noverint neque quomodo se habeat harum vis, sciunt: proterve et petulantè insultarunt, graves inimici: quærentes occasionem unde fidem mutent, imo magis seipsos, nec enim possunt veritatem. Et quia invenerunt Dominus creavit me (Prov. VIII, 22), periculose velut imaginantes somniant, ea, quæ ad nihil commoda sunt, vitæ inferentes, et orbem terrarum turbantes: at Hebraica lingua non sic habet. Unde et Aquila dicit: Dominus possedit me, etc. De eodem testimonio hæc habet Hieronymus lib. II commentariorum in caput IV (vers. 24) epistolæ ad Ephesios: Unde et hæresis nativitatem Christi calumnians, Salomonis usurpat exemplum: Dominus creavit me initium viarum suarum. Quod ipse castigat lib. II commentariorum in cap. IV Michææ (vers. 9), dicens: sive, ut Hebræo scribitur, Dominus possedit me; CANANI enim (כנני) non creavit me, sed possedit me habuitque significat. Clarius adhuc in epistola ad Cyprianum, ubi exponit octogesimum nonum psalmum. Attingit non longe ab initio: Simile quid et in Proverbiis ex persona Sapientiæ, qui Christus est, legitur: Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua: ante secula fundavit me in principio: antequam terram faceret et abyssos, priusquam produceret fontes aquarum, priusquam montes firmarentur, ante omnes colles generavit me (Prov. VIII, 22-25). Nullum autem debet verbum creationis movere, cum in Hebræo non sit creatio, quæ dicitur ברא (ברא), sed possessio: ita enim scriptum est: ADONAI CANANI RESITH DERCHO (דרכי הרוקנו ראשית) quod in lingua nostra exprimitur, Dominus possedit me, initium viarum suarum. Inter possessionem autem et creationem multa diversitas est. Possessio significat, quod semper Filius in Patre et Pater in Filio fuerit. Creatio autem ejus, qui prius non erat conditionis exordium. Idem Hieronymus, libro questionum Hebræorum in Genesim, et libro primo adversus Jovinianum, urget immaculatam partum Virginis Mariæ tum contra Judæos, tum contra hæreticos, ex dictione Hebraica דלכיה, aalma, quæ legitur Isaïæ VII, 14, ubi virgo paritura nostrum Emmanuel prædicta erat. Loquitur Isaïas, inquit sanctus doctor lib. I adversus

Jovinianum, spei nostræ fideique mysterium. Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel (Ibid.). Scio Judæos opponere solere in Hebræo verbum AALMA, non virginem sonare. sed adolescentulam. Et revera virgo proprie BETHULA, adolescentula autem vel puella, non AALMA dicitur, sed NAARA. Quid est igitur quod significat AALMA? Absconditam virginem, id est, non solum virginem, sed cum irrita virginem: quia non omnis ergo abscondita est, nec ab hominibus fortuito separata conspectu... In eo loco in quo ait: Virgo quæ egredietur, ut hauriat aquam (Gen. XXIV, 16), in Hebraico scriptum est AALMA, id est, virgo secreta, et nimia parentum diligentia custodita. Aut certe ostendat mihi, ubi hoc verbo appellantur et nuptæ, et imperitiam confitebor. Pro purissimo virginitatis et integritatis honore adversus eundem Jovinianum dum supra militaret libro jam laudato Hieronymus, hoc Zachariæ commate hæresim jugulabat. Et expletur, inquit, illud vaticinium Zachariæ, deontaxat juxta Hebraicam veritatem de Ecclesiæ virginibus prophetantis: Complebuntur infantibus, et puellis ludentibus plateæ ejus (Zach. VIII, 5). Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum elektorum, et vinum germians virgines (Zach. IX, 16, 17)? Istæ sunt virgines, etc. Vides, prudens lector, spei nostræ fideique mysteris, cum adversus Judæos, tum adversus hæreticos, patrocinia quæ sita e codicibus Hebræorum, et Ecclesiæ catholicæ invictissimos pugiles, ubi quæstio est de fide nativitatis Christi, Verbigue æterna generatione ad Hebraicam semper provocasse veritatem. Quod utique in cassum ivisset, nisi constans ac perpetua fuisset habita apud omnes auctoritas Hebræorum voluminum. Merito præinde aciebat Hieronymus epist. 74, ad Marcellam: Jam pridem cum voluminibus Hebræorum editionem Aquilæ confesso, ne quid forsitan propter odium Christi synagoga mutaverit, et ut amice menti fatear, quæ ad nostram fidem pertineant roborandam, plura reperio. Suspiciabatur viri sancti Aquilam subdola interpretatione non nihil mutasse de Scripturis sanctis, dumque editionem ejus cum fonte Hebræo contendit, plura

reperit Hebraica veritate ad comprobationem nostræ fidei. Quare alibi pudebat tantum doctorem contentiosum nostrorum scolorum, qui Hebraicam veritatem, id est, suam ex Hebræo translationem, arguebant: Judæi, inquit, contra se legunt, et quid pro se sit, nescit Ecclesia.

Pro Ecclesia maxime erat quod in prophetarum voluminibus Hebræis legebatur: utque inconcussus haberet fides christiana apud ipsos inimicos testimonium. Judæorum gentem Deus per terras dispergi voluit cum instrumentis divinarum Scripturarum, quibus nostræ religionis sacramenta non conficta, sed a vero Deo promissa atque completa demonstrantur. Hinc Sanctus Augustinus de civitate Dei lib. XVII, cap. 46: *Nobis quidem, inquit, illæ sufficienti prophetiæ, quæ de nostrorum inimicorum codicibus profertur, quos agnoscimus propter hoc testimonium, quod nobis inviti perhibent, eosdem codices habendo atque servando, per omnes gentes etiam ipsos esse dispersos, quæquaversum Christi Ecclesiæ dilatatur... quoniam si cum illo testimonio Scripturarum in sua tantummodo terra non ubique essent, profecto Ecclesia, quæ ubique est, eos prophetiarum, quæ de Christo præmissæ sunt, testes in omnibus gentibus habere non posset.* Idem docebat in Psalmum LVI, vers. 7, cum diceret: *Ut Judæi tanquam capsari nostri libros nostros circumferrent, ut cum pagani non credunt, quæ nos de Christo prædicta fuisse dicimus, quasi a nobis essent conficta, mittamus eos ad inimicos fidei nostræ Judæos, qui libros nostros circumferunt, in quibus eadem habentur, quæ nos prædicamus.* His consonant quæ leguntur apud Justinum martyrem oratione prima ad Græcos, ubi religionis christianæ libros assertos esse pronuntiat cum sacris Judæorum exemplaribus: nec id quidem fortuito, sed ex divinæ providentiæ consilio admirabili: *Nam quod etiam nunc apud Judæos pietatis nostræ libri asservantur, dicunt id de nobis opus est prudentiæ.* Audiendus de eodem argumento Tertullianus, qui apertissime demonstrat supremam fuisse in Ecclesia Christi auctoritatem Hebræorum voluminum ad rerum ineffabilem veritatem comprobendam, et ethnicis fidem faciendam de cultu christi-

næ religionis nostræ. Inanium itaque eorum cultores hoc modo compellit et interpellat, apologet. cap 18 et 19: *Hæc et nos risimus aliquando. De vestris fuimus: sunt, non nascentur Christiani. Quod diximus prædicatores, prophetæ de officio præfandi vocantur. Voces eorum, itemque virtutes, quas ad fidem dicentis edebant, in thesauris literarum manent, nec iste nunc latet... Hodie apud Serapeum, Ptolomæi bibliothecæ cum ipsis Hebraicis litteris exhibentur. Sed et Judæi palam lectitant. Vegetalis libertas vulgo aditur sabbatis omnibus. Qui audierit, inveniet Deum: qui autem studuerit intelligere, cogetur et credere. Primam instrumentis istis auctoritatem summa antiquitas vindicat... deos vestros, ipsa templa, et oracula, et sacra, unius interim prophetæ scrinium sæculis vincit, in quo videtur thesaurus collocatus totius Judaici sacramenti, et inde etiam nostri.* De Hebræis voluminibus locutum fuisse Tertullianum hoc apologetici loco, nemo prudens ac sobrius inficiabitur. Si qui erunt tantis cervicibus, qui audeant ad suos sensus contorquere tam apertum antiquissimi scriptoris testimonium, facile ex ipso textu ordinæque sermonis eorum pervicaciam revincere poterunt, qui controversias scribant, vel disputationes prolaxas instituant. Nos æquis lectoribus, non litigijs, hæc scripsisse contenti, ad alias pergemus probationes.

Summam ex alio capite auctoritatem deducimus Hebræorum voluminum. Nam cum sanctorum patrum celebratissimi Hilarius et Ambrosius exemplaribus secundum Hebræum correctis et emendatis semper adhæserint, ex eo nobis evidentissimum indicium præbent quanta fuerit apud illos dignitas Hebræorum codicum. Hanc in Sancto Hilario venerationem erga fontem Hebræum observat Petrus noster Coutant, num. 19 et 20, admonitionis in commentario psalmorum, sive in tractatus Hilarii super psalmos. Is tametsi natam de mundi ætate controversiam ingredi forte noluens, omnem a se removet suspicionem opinionis præjudicatæ in gratiam Hebræorum voluminum, testisque accedit locuples ad declarationem sententiæ Sancti Hilarii, quem nobis edidit. Sic igitur nonnulla loca operum

a se nuper editorum expendit: *Quanti etiam fecerit (Hilarius) psalmorum librum apud Græcos, secundum Hebræos emendatum; initio littera 8, psal. cxviii, testatum reliquit: ubi a præconcepta sententiâ, quam Latini codices confirmabant, ac nonnulli Græci, ob unam illius auctoritatem discedit. In ejusdem libri emendatione, ut in totius psalmi cxviii explanatione, consensit Ambrosius in eundem locum. Utriusque verba ad illud Luciani martyris opus commode referes, de quo Euthymius testatur: omnibus editionibus visis, et cum Hebraica veritate diligentissime collatis, propriam editionem, nihil mancum, nihil habentem superfluum, Christianis tradidit, etc.*

*Ille cum ex hoc loco, quo librum secundum Hebræos emendatum tanti ducit, tum ex altero, quo Græcis codicibus, quæ ex Hebræo fonte proximi sunt, aliquanto plus quam Latinis auctoritatis esse inquit, suam de Hebræo textu sententiam manifestam fecit. Neque vero textus hujus sinceritatem arguit, sed tantum ab ejus ambiguitate sibi cavendum monet. Imo si verba illius in psal. ii, num. 3, assequimur, libri Hebræi simul cum iis quos Septuaginta translatores ediderant, post resurrectionem Domini collati sunt, et cum fideliter constantes comperti essent, utriusque indissolubilis constituta est privilegio doctrinæ et ætatis auctoritas. Certe cum ibidem fatetur, Hebræis non necessariis fuisse seniorum Septuaginta translationes, eoque numero 4 Paulo Hebræo apud Hebræos Hebræo textu uti licuisse ostendit, aperte indicat, sese hunc corruptum nequaquam suspicari. Tantum abest ut depravatos putaret Hilarius codices Hebræorum, quin potius indissolubilem eis constituit auctoritatem, cum docet libros illos diligenti et religiosa custodia fuisse servatos, post passionem et resurrectionem Christi collatos cum versione LXX interpretum, ac usu quotidiano celebratos, Hebræos inter et Apostolum Paulum. Insignem adeo locum haud integrum recitasse vix mihi concederet lectores studiosi: quare totum affero. prout editus est a nostro Coutant: *Horum igitur translationes Hebræis tum lingua tantum sua utentibus non erant necessariae. Ipsi tamen omnibus diligenti et religiosa custodia obser-**

vatis, quibus postea quam Dominus legem omnem sacramento et corporationis suæ, et passionis, et resurrectionis impleverat, cum his libris, quos regi iudem translatores ediderant, collatis, et fideliter constantibus compertis, indissolubilis constituta est privilegio doctrinæ et ætatis auctoritas. Beatus ergo Apostolus Paulus, secundum professionem suam Hebræus ex Hebræis (Philipp. iii, 5), etiam secundum Hebraicam cogitationem et fidem psalmum hunc primum esse dixit, translatorum distinctione non usus: cui maxime hoc prædicandi ad Synagogæ principes studium erat, ut Dominum nostrum Jesum Christum Dei Filium, natum, passum, resurgentem, regnare in æternum ex doctrina legis ostenderet. Tenuit itaque hunc modum, ut Hebræus ipse et Hebræis prædicans, Hebræorum consuetudine uteretur. Bene monet supra dictus noster editor Hilarius, verba isthæc tractatus in ii psalmum maxime favore Hebraico textui, illique concessam esse ab Hilario indubitam auctoritatem ætatis atque doctrinæ. Sed cum eo consentire non possum, ubi existimat librorum sacrorum canonem recensitum fuisse ab Hilario juxta Hebræos, non juxta usum Ecclesiæ suis temporibus receptum. Quippe usque ad ætatem hujus sancti doctoris unus fuit usus Judæorum ac Christianorum in Scripturis canonicis recipiendis: ita ut non plures in canonem veteris testamenti admitterentur ab Ecclesiis Christi, quam viginti duo, qui in Judæorum canone habebantur. Testes huic assertioni sunt Melitonis Sardensis catalogus apud Eusebium libro iv historiae ecclesiasticæ, capite 26; Origenes homilia 7 in Josue, commentario in psalmum 1, et apud eundem Eusebium libro viii, capite 25; Laodicenæ Synodi canon 60; synopsis vulgo Athanasii Alexandrini dicta, et ejusdem epistola festiva; Cyrillus Hierosolymitanus catechesi 4; Gregorius Nazianzenus carmine de libris authenticis; Amphiloehius ad Seleucum de fide Scripturæ, et alii bene multi, quos hic non recensio. Latinorum vero duo in primis, Hieronymus et Rufinus Aquileiensis, qui discrete testati sunt libros Sapientiæ, Ecclesiasticæ, Judith, Tobie, et Machabæorum. legi quidem consue-

tos esse in Ecclesia ad ædificationem plebis: non tamen inter canonicas Scripturas fuisse adhuc admissos. Consule Hieronymi præfationem in libros Salomonis, et symbolum supra dicti Rufini. Præterea colligi potest ex ipsis Hilarii verbis librorum divinarum canonem recensentis, de usu in Ecclesia recepto eum fuisse locutum. Nam cum addat, post recensitos viginti duos libros: *Quibusdam autem visum est, additis Tobie et Judith, viginti quatuor libros secundum numerum Græcarum literarum connumerare, etc.* perspicue ostendit Christianos in hac enumeratione esse intelligendos; quis enim inter circumsisos, librum Judith vel Tobie in sanctarum Scripturarum canonem fertur admisisse? Christiani igitur erant, et qui viginti duos tantum libros canonicos suscipiebant, et qui viginti quatuor connumerabant secundum numerum Græcarum literarum. Hæ rationes tanti momenti ac ponderis mihi videntur, ut recedere me compulerint a superiori sodalis nostri sententiâ, quantumvis ejus in aliis studium probem. Verum inter amicos etiam et fratres nihil officii hæc opinio diversitas.

Quanta demum fuerit auctoritas Hebræorum codicum apud Hieronymum, Augustinum, Cassiodorum, Eucherium Lugdunensem, et cæteros posteriores Latine linguæ homines, superfluum esset hic adnotasse: quia neminem virorum studiosorum novi, qui non fateatur, prædictos patres veritati Hebraicæ primas partes semper tribuisse in auctoritate divinarum voluminum. Et nisi me fallat opinio, satis superque res ipsa demonstrata est in opusculis nostris, quæ nuper edidi in defensionem Vulgatæ Latinæ, ac Hebraicæ veritatis. Huc non timemus amandare quoscunque delectat simplicis ac puræ veritatis aspectus, non mendaciorum fucata facies, sermonisque lenocinium. Præterea consuli velim quæ superius a nobis explicata leguntur prolegomeno secundo, num. 4 et 5. Quoniam in illis apertissima est auctoritas qua gaudebant apud Gregorium Magnum, ac in Gallicanis Ecclesiis, sacri Hebræi codices. At presentis quæstionculæ finem facientes, locum studiosum monemus, textum Hebrai-